

банкiнiң тәжәрибесiн қолданатын терезелерiн ашатын болсақ, жеке тұлғаларға үлкен көмек болатын едi. Қазiргi кездегi мемлекеттiк бағдарламаларды одан сайын жетiлдiрiп, халыққа бағыттарын түсiндiре отырып көмек көрсете аламыз. Жарнамалық буклеттерде тиiмдi пайыздарды көрсете отырып, ал оны алатын кезде басқа пайызды көрсетуi халықтың бiлместiгiнен шығынға ұшыратуда. Осы мәселеде банктердiң ашықтық қағидатын қолдануы тиiмдi болар едi. Қарызды өтеу барысында қарызды және пайыздық мөлшерлеменi төлеу бiрдей нысанда болуы, қарызды мерзiмiнен бұрын өтегенде кедергi келтiрмейдi. Сонымен қатар, жеке тұлғалардың банкроттығы туралы заң жобасы бiрнеше жылдан берi талқыланып келедi. Осы заңнаманы толықтырып, жеке тұлғаларға мүмкiндiк берудi ұсынамыз. Заңдық бiлiм жағынан толық ақпараттанбаған халық артық пайыздардың ақысын қайтарып алудан қорқады, себебi банк заңсыз алған бұл ақыны тек сот шешiмiмен ғана қайтарады. Бұл орайда, банк қызметiн көрсету алдында, клиенттерге толық ақпарат берудi көздеймiз.

Қолданылған әдебиеттер тiзiмi:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексi (ерекше бөлiм) Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шiлдедегi N 409 Кодексi.
<http://adilet.zan.kz/>
2. "Қазақстан Республикасындағы банктер мен банк қызметi туралы" Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31 тамыздағы Заңы
3. Қаржы-экономика сөздiгi. — Алматы: ҚР Бiлiм және ғылым министрлiгiнiң Экономика институты, «Зияткер» ЖШС, 2007
4. Аян Қалмұрат - 12.07.2016. «Несиенiң мәнi мен маңызы» <https://7kun.kz/nesieni-m-ni-men-ma-zy/>
5. Е.Досаев – 26.01.2021. <https://primeminister.kz/kz/news/>

Тажиденова Р.А., ҚР Президентi жанындағы мемлекеттiк басқару академиясы, Өңiрлiк даму бағдарламасы, MRD-2020 тобы, магистрант
(*Ғылыми жетекшi – PhD, доцент А.Т. Ниязбаева*)

АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРДЕ ТУРИЗМДI ДАМУЫ БОЛАШАҒЫ (АТЫРАУ ОБЛЫСЫ ИСАТАЙ АУДАНЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА)

Мақалада Қазақстандағы ауыл туризмiнiң дамуына әлем картасындағы ең үлкен көл-Каспий теңiзiнiң Атырау облысы Исатай ауданының территориялық бөлiнiс аумағындағы 120 шақырымды құрайтын аққұмды жағалауы мен Нарын құмының табиғи ерекшелiктерiн пайдалану мүмкiндiктерi айтылған.

Қазақстан-бағыт-бағдары белгiленген, шын кiрiссе өзiн-өзi қамтамасыз ете алатын, табиғи байлыққа бай, кез-келген жаһандық дағдарысқа төтеп беру мүмкiндiгiне ие дамушы мемлекет. Әлем Қазақстанда демалудың әр алуан сипатын қалыптастыруға болатыны және де елдегi саяси ахуалдың тұрақтылығы туризмдi дамытуға салынатын инвестицияның қауiпсiздiгiн қамтамасыз ете алатынын ендi-ендi бiлiп жатыр. Қазiргi заманғы әлемнiң жаһандану жағдайында туризм айтарлықтай өзгерiстерге ұшырады. Бүгiнгi таңда ол табиғи, әлеуметтiк-экономикалық және әлеуметтiк-мәдени ресурстарды, туристiк өнiмдi жасау үшiн пайдаланылатын немесе жарамды инфрақұрылымды, дамыған әдiснаманы және көптеген арнайы технологияларды қамтитын әлеуметтiк-экономикалық жүйе болып табылады.

Туризмнiң әлеуметтiк-экономикалық ұстанымдары тез нығаюда, ол әлемдiк экономиканың жетекшi драйверлерiнiң бiрiне айналды. Оның әлемдiк қызметтер саудасындағы үлесi 30 пайыздан астамды құрайды. Осы үлестен көрiну мүмкiндiгi толықтай бар Қазақстан үшiн туризм секторын жан-жақты дамытуға iргелi, әдiснамалық және практикалық iздеу аса өзектi болып табылғандықтан 2017 жылдың маусым айында Қазақстан Республикасының Үкiметi елдiң туристiк саласын дамытудың 2023 жылға дейiнгi жаңа Тұжырымдамасын бекiттi[1]. Бұл оқиға елiмiзде туризмдi дамытудың жаңа кезеңiнде осы саланы жаңғырту үшiн аса принциптi экономикалық, әлеуметтiк және технологиялық сипаттағы бiрқатар iргелi мәселелердi шешедi. Десек те, Қазақстанның туристiк нарығы әлi де төмен қарқын мен даму деңгейiн көрсетедi [2]. Қазiргi уақытта Қазақстанның ЖIӨ-дегi туризмнiң үлесi 0,9 пайызды құрайды, бұл дамыған елдердiң көрсеткiштерiнен ғана емес, әлемдiк орташа деңгейден де әлдеқайда төмен. Елiмiздегi туризмдi сауатты ұйымдастыру және басқару

туристік бизнестің ерекшеліктерін түсінуді талап етеді. Шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, әлемдік туристік нарықтағы бәсекеге қабілеттілікке мемлекет, туристік бизнес және ел халқы арасындағы экономикалық интеграцияның жаңа нысандарын дамыту есебінен қол жеткізуге болады.

Қазақстан халқының 42 пайызы ауылдық жерлерде тұрады. Қазіргі әлемде пандемия өршіп тұрғанда мезгілде аурушандық ауыл адамдарынан арасында бәсең кейіпте. Қалалықтар тар қапастан қашып, кең жерлерге, табиғат аясында көбірек болуға тырысуда. Және ол үшін қаржыларын да аямайды. Адамның мәні рахат алуға бағытталған және ол демалыс қарқынды жұмыс күнінен кейін қажет. Ал егер адам босаңсымаса демалмайды және оған күш-қуатты қайтадан қалпына келтіру өте қиынға соғады. Бұл әсіресе қалалық жерлерде тұратын адамдарға қатысты. Қазіргі адамзаттың басынан кешкен стресстері түрлі ауруларға, психоздарға, бұзылуларға алып келеді. Сондықтан туризм белгілі дәрежеде көпшілік үшін панацея болып табылады. Туризм эстетикалық, ақпараттық және физикалық ләззатты біріктіреді. Сондықтан, тіпті табысы төмен адамдар да мүмкіндігінше саяхаттауға тырысады. Бүгінгі таңда отбасылық демалыс жиі үрдіске айналуда. Еліміздің кез келген бұрышында адамзат баласының жақсы мәдени демалуына жеткілікті табиғи экологиялық, экзотикалық нышанды келбеттер кездеседі. Мейлі ол таулы жер болсын, жазық дала болсын, орман-тоғай болсын, өзен-сулар болсын, біздің жерімізде де керемет демалыс орындары боларлық табиғи ерекшеліктеріміз ендігі жерде өзгенің көз қуанышы, өзіміздің мақтанышымыз болатынын шақ туды. Туризм саласындағы экономикалық қызмет ұлттық кірісті құруға ықпал етеді. Ал кірген кірістерді ұлғайту ұлттық экономиканы көтеруге оң әсерін тигізеді. Ол өз кезегінде экономиканың басқа салаларын да дамытып, ұлттық маңызға ие табыстардың өсуіне әкеледі. Осы кезге дейін мұнай көптеген елдер сияқты біздің мемлекетімізге әрқашан экономикалық дамуға сенімді рөл атқарып келді және көбінесе эксклюзивті көмек болды. Бірақ мұнай нарығындағы бағаның құлдырауына ешкім кедергі бола алмайды. «Х» сағаты келді, біздің мемлекетіміздің мұнай ақшасына тәуелділіктен бас тартып, экономиканың шынымен де мүмкін болатын басқа салаларын дамыту туралы ойланатын кезі келді.

Исатай ауданы – тек мұнай-газ өндіру, балық аулау, мал шаруашылығын өркендету емес, сонымен қатар туризмді дамытуға да зор мүмкіншілікке ие өңір. Оның табиғи және мәдени әлеуетіне, әлемдік шаруашылық байланыстар жүйесіне туризмнің икемді ықпалдасуына, жер бедерінің және табиғатының әркелділігіне негізделген, туристердің кез келген сұранымын қанағаттандыруға қабілетті, қазіргі заманғы туристік индустрия неғұрлым серпінді дамып келе жатқан және салаға салынған капиталдың қайтарымы бойынша тиімді табиғи жүйе құраушы факторы болып табылады. Туризммен сабақтас салаларды (көліктік коммуникациялық инфрақұрылым, сервис, құрылыс, сақтандыру және т.б.) дамытуға және инвестициялық белсенділікті негізделген аудандық туристік өнімнің кешенді түрде іске асырылуы халықтың жұмыспен қамтылуын және ел табысының тұрақты өсуін қамтамасыз етеді.

Қазақстандағы эко және этнотуризмді дамыту бағыты бойынша әлем Каспий теңізінің Исатай ауданындағы территориялық бөлініс аумағы 120 шақырымды құрайтын аққұмды жағалауын және жағалауға жалғасып жатқан Нарын (Мыңтеке) құмының табиғи ерекшеліктерін пайдаланудың мүмкіндіктері де, артықшылықтары да өте зор.

Ауданның жері түгелімен Каспий ойпатының орталық бөлігінде, шөлдік белдемде орналасқан. Батысының басым бөлігін төбешікті Нарын, Бозанай және Мыңтеке құмдары, шығыс бөлігін Жайық алабы және Каспий жазығы алып жатыр. Ауданда 7 ауылдық округ, 16 елді мекен бар. Халқының саны 27 мың адамды құрайды. Жайық өзенінен тартылған Бақсай және т.б. каналдар бойында Тұщықұдық ауылының шығысында бір кездері тұрғындармен алма, қарағаштар егілген **Едіге** тоғайы, ел арасында **«Мыңқол»** немесе **«Мыңкөл»** (нақты аты белгісіз) аталып кеткен жерлерде тоғайлар бар. Ауданның солтүстік-батысында, Жанбай каналының бойында 72 га жерді алып жатқан бұл тоғайда емдік қасиеттерге ие жидек, жыңғылдар өскен. Кең жазықтағы табиғи өскен осы орман алқабын мемлекет қорғалатын аймаққа ресми кіргізіп, мұнайлы елдің шырайлы жеріне айналдырып, ортасына демалыс орындарын салса, жергілікті тұрғындардың жұмыс көзіне, шағын және орта бизнестің дамуына оң әсерін тигізіп, сырттан келетін туристерге аң аулап, демалатын өте жақсы демалыс орнына айналу мүмкіндігіне ие болып шыға келер еді. Аудан орталығынан батысқа қарай 2 шақырым (км) жерде архитектуралық ескерткіш **«Тасқран»** шекаралық мұнарасы бар. 1870 жылдардың басында саман тас пен қамыстан тұрғызылған. «Тасқран» ары – бері өткен жолаушыларға ескінің ескерткішіндей әсер қалдырады және қызығып қараған жолаушылар ескерткіштің жанында фотосуретке түсіп жүреді. **Каспий** теңізінің жағалаулардың ішінен ауданнан теңізге шыға алатын жалғыз жол - Зинеден ауылында. Ауыл аудан орталығы Аққыстаудан оңтүстік-батысқа қарай 100 км

жерде орналасқан. XIX ғасырдың ортасында орыс көпестері иелік еткен балық кәсіпшіліктерінің орталығы болған. Кемелер Жыбырлақ мүйісімен айналып, Забурынға келген. «Астрахань-Гурьев» параходына мінген жолаушылар Каспий теңізінің ақжал толқындарының ар жағынан сұлу көрінетін осы құрылықты көріп қызыққан. Жер атауы «За бурьями» сөзінен шыққан деген жорамал бар. Жері құмайт, бетегелі-төбелі, шағылды, шығанақ деуге де келеді, себебі су құрғаққа еніп жатыр. 1,5-2 км-ге дейін судың тереңдігі 50 см-ден аспайды. Осы жағалауға еніп, бойлап жатқан ақ құмды **Мыңтеке** құмының ұзындығы батыстан шығысқа қарай 120 км-ге созылып, ені 30 км құрайды. Құмның суға еніп жатуы-су астының тазалығына бірден бір әсер ететін фактор. Бұл жердің осы ерекшелігі Біріккен Араб Әміршілігіндегі Дубайдың табиғатына қатты ұқсас. Біз осы жерді елдің дамуына қажетті мақсатқа пайдалана алмай отырмыз. Ауылдан 200 м жерде өтіп жатқан «Атырау-Астрахань» көлік жолы жақын уақытта мемлекеттің «Нұрлы Жол» инфрақұрылымды дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған бағдарламасы шеңберінде «Батыс Европа-Батыс Қытай» халықаралық көлік дәлізіне айналады. Алматыдан бастау алатын бұл экономикалық күре тамыр Азия елдерінен, Қытайдан келетін тауарлардың легін Ресей, Беларусь, Солтүстік Кавказ, Европаға шығаратын бірден бір төте жол болмақшы. 2022 жылға дейін салынып бітетін осы жол арқылы қаншама адам табыс табады?! Атырау облысында шамамен 500 мың -ға жуық адам тұрады. Негізгі табыс-мұнай өндіруден алынатындықтан атыраулықтар қаржылы топқа жатады. Осы қаржыны демалушылар өзімізде демалыс орындары болмағандықтан шет елге барып демалып, өзге елдің қорын молайтып, экономикасының дамуына беріп жатыр. Осы қаржыны ұстап қалатын бірден бір амал-Забурын шығанағында жоқ дегенде әр түрлі бағыттағы 2-3 отель салыну керек. Мұнда суға түсу маусымы мамыр айының үшінші онкүндігінде басталып, тамыз айының аяғына дейін созылады. Барлық жағалауда су кейін қайтса да бұл жерде су тұрақты қалып келе жатыр. Теңіз жағалауында өз бетінше 2-3 күндеп демалушылар саны жыл сайын көбеюде. Жергілікті тұрғындардың түйе, бие сауып, шұбат пен қымыз сататынын ескеріп, теңіздің шипалы жылы самалымен емделушілерге, тіпті шет елден келетін туристерге арналған қонақ үйлер салатын болса Зинеден мен қатар қоныстанған Исатай ауылдарының адамдары жұмысқа тартылып, түсетін салық мөлшері де көбейеді. Бұл істердің жасалуы ауданның әлеуметтік-экономикалық дамуына апаратыны сөзсіз. Жағалауға 1,5 км жерде электр желісі мен 1,5 км жерде газ құбыры өтіп жатыр. Теңіз жағасынан демалыс орындарын салатын кәсіпкерлерге осы инфрақұрылымды тартып беру және шағын кеме, катер келетін су жолын тереңдету жұмыстары мемлекет тарапынан жасалу керек. Гап осылай демалыс орындары бар Мальдив аралы туристерді ең көп тартып отырған жер. Аралдың қонақ үйлеріне келетін су жолдары су түбін тереңдетіп қазылып жасалған. Мальдив аралының геологиялық, географиялық сипатына біздің Забурын шығанағының орналасқан жерінің сипаты сәйкес келеді. Су біртіндеп тереңдеп, 3-4 км-ге созылып жатқан асты 1,5 км-ге дейін қайраң таза құм. Суға түсу мерзімі біткеннен кейін бұл жерге құс пен балық аулау демалысын ұйымдастыруға әбден ыңғайлы. «Атырау-Астрахань» трассасынан 5 км қашықтықта жағасын су шайып жатқан бұл жағалау облыс орталығы Атырау қаласынан 180 км, ал көрші Ресей мемлекетінің Астрахань қаласынан да 180 км қашықтықта орналасқан. Аймақта әлі күнге дейін теңіз жағалауынан осындай мақсатта бірде –бір қонақ үй салынған жоқ. 2019 жылы теңіз жағалауынан жобалық құны 420 млрд теңге болатын 500 балаға арналған «Оқыту-сауықтыру-демалу» кешенін салу үшін 20 га жер берілді. Жоба бойынша бұл алып кешен жыл бойы өз қызметін алыс-жақыннан келетін балаларға қызмет көрсететін болады. Бұл жобаның іске қосылуы өзге де шағын және орта бизнес өкілдерінің қатысуымен ересектерге арналған демалыс, саяхатшылық, тіпті таза ауада демалу үшін стандарттарға сәйкес киіз үйлер мен шатырлардың көбеюіне алып келеді. **Нарын құмы**-Каспий маңы ойпатының солтүстік-батыс бөлігінде, Еділ мен Жайық өзендерінің аралығын алып жатыр, аумағы 40 мың шаршы км, теңіз деңгейінен 21 м төмен орналасқан. Жер астында тұщы су қоры бар. Шөлге тән жүзген, қияқ, құмаршық, адыраспан, жусан, жабайы жуа, т.б. және ойыстау жерлерінде терек, жыңғыл, сексеуіл өседі. Аңдардан қасқыр, түлкі, күзен, қарсақ, қоян, т.б. уақ аңдар кездеседі. Исатай, Қызыл үй елді мекендерінде Араб Әмірліктерінде бар, қазіргі таңда демалыс сәніне айналған саффари үшін нақты құм таулар бар.

Экотуризм ауылдық туризмнің дамуына ықпал етеді. Европада ауылдық туризмді дамыту арқылы экономикалық қолдауға ие болды. Бізде де ауылдық туризмнің моделін қалыптастыру үшін ең алдымен ауыл шаруашылық фактісіне негізделген кәсіпорындар-жеке қосалқы шаруашылықтар, шаруа қожалықтары, ауыл шаруашылығы тұтыну кооперативтері өз бетінше тәуекел бизнесті жасай бастаса, оларда туристік бейімділік пайда болады. Олар туроператорлардың қызметін пайдаланып, өздеріне көмекші етсе, қажетті инвестицияны сырттан тартпай өз ресурстарымен ауыл шаруашылық

туризмін дамытады. Ауыл туризмін кешенді өркендету үшін барлық тартымды бағыттарды туристер үшін рекрециялық дамытуымыз керек.

Қазақстан Республикасының Үкіметі елдің туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі жаңа Тұжырымдамасында атап көрсеткендей туризм секторына мемлекеттік қолдауды күшейту, Қазақстанның өңірлері мен ауылдық аудандарын дамытуға үлес қосу, оның ішінде инженерлік-көліктік және туристік инфрақұрылымды, мемлекеттік шекара арқылы өткізу пунктерінің инфрақұрылымын дамыту қажет.

Қорыта айтқанда аумақтарды тұрақты дамыту, қаржылық жағдайды жақсарту үшін ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің жағдайы мен олардың материалдық-техникалық базасы, ауыл тұрғындарының жұмыспен қамтылуы мен өмір сүру деңгейінің жоғарылауы және ауылдық жерлердің үлкен туристік әлеуетін жүйелеу үшін инвестициялық төлқұжаттар сауатты жасалуы керектігі бүгінгі күннің ең өзекті мәселесі болғаны анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Үкіметінің елдің туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі Тұжырымдамасы. 30 маусым 2017 ж.
2. Житкоблинова О.В. Государственное управление развитием туристского сектора экономики Казахстана. 2014 г. -128 с.
3. Абиева К.Ж; Жанатов Э.Ш. Қазақстандағы туризм дамуының инновациялық перспективалары. Мақала.-2019ж.-4 бет.
4. С.Сидеғалиев. Исатай ауданы: Шежіре. 2018 ж.-512 бет.

Teric C.K., Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, қаржы, логистика және цифрлық технологиялар факультеті, Ф-18-1к тобы, студент
(*Ғылыми жетекші –аға оқытушы/магистр Майкенова А.Е*)

ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМЫТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Экономикалық өсуді ынталандыру кез-келген елдің экономикалық саясатының маңызды міндеттерінің бірі болып табылады, өйткені экономикалық өсу халықтың әл-ауқатын арттыруға ықпал етеді. Шағын және орта бизнес экономикалық өсу факторларының бірі болып табылады. Шағын және орта бизнестің рөлі аса өткір экономикалық және әлеуметтік міндеттерді шешуде таптырмас құрал. Шағын және орта бизнес мемлекет тарапынан айтарлықтай шығындарды талап етпей, «салауатты» бәсекелестік ортаны қалыптастыруға, нарықтық тепе-теңдікті орнатуға, жаңа жұмыс орындарын құруға, орта таптың қалыптасуына, халықтың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал етеді, бұл сайып келгенде тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етуге әкеледі.

Ұлттық экономиканы дамыту жүйесінің әлемдік тәжірибесі көрсетіп отырғандай, шағын және орта бизнестің даму деңгейі экономиканың әртүрлі салаларында бәсекелестік ортаны қалыптастыру процесіне әсер етеді, нарықты отандық тауарлармен және қызметтермен толтыруға ықпал етеді. Дамыған елдерде халықтың шағын және орта бизнес саласына көбірек тартылуы оны қоғамның аса маңызды әлеуметтік-экономикалық проблемаларын шешу мақсатында экономиканы дамытудың негізі ретінде айқындайды. Мемлекеттің экономикалық саясатын іске асыру процесінде шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау әдістерін ұтымды пайдалану аса маңызды құрал болып табылады.

Қазақстанда кәсіпкерлік қызметті дамытуды қолдауды мынадай негізгі бағыттар бойынша жүзеге асырады:

1. Шағын және орта бизнес пен кәсіпкерлік субъектілерінің мемлекеттік қаржылық, статистикалық, материалдық-техникалық және ақпараттық ресурстарды, сондай-ақ ғылыми-техникалық әзірлемелер мен технологияларды пайдалануына жеңілдікті жағдайлар жасау;
2. Шағын кәсіпкерлік субъектілерін мемлекеттік тіркеудің оңайлатылған тәртібін белгілеу, олардың қызметін лицензиялау, олардың өнімдерін сертификаттау;
3. Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау және дамыту үшін ішкі, сондай-ақ шетелдік инвестицияларды тарту және пайдалану жүйесін дамыту;
4. Индустриялық, инновациялық, экспортқа бағдарланған және импортты алмастыратын өндіріс саласындағы ШОБ субъектілерінің қызметін мемлекеттік кредиттеуді және субсидиялауды дамыту;